

Učenje slikovne komunikacije dekleta s posebnimi potrebami

Zdenka Virant, prof. defektologije, CUDV Draga

V članku prikazujem zaporedje učenj na osnovnih področjih življenja, ki so bila potrebna, da je dekle prišlo do stopnje, ko smo vzbudili njen interes za učenje uporabe nadomestne komunikacije na najrazličnejših področjih življenja. Dekle je sistem komunikacije s pomočjo sličic poznalo, vendar je bila le-ta povezana predvsem z izražanjem želja glede hrane. Ko se ji je zbudil in razširil interes na tem področju, se je začela odzivati tudi drugje. Na tej poti razvoja sem jo spremljala tri šolska leta. Eno leto le pri zajtrkih in kosilih, dve pa tudi kot ena od dveh razredničark.

Ema dnevno prihaja v CUDV Draga (v nadaljevanju center) in se izobražuje po posebnem programu vzgoje in izobraževanja. Nima razvitega verbalnega govora. Zadnji dve leti je vključena v šolsko skupino, v kateri imajo ostali sošolci diagnosticiran avtizem. Način učenja v tej šolski skupini je dekletu blizu, saj za napredek na različnih področjih življenja potrebuje doslednost, sistematičnost, kadrovsko zasedbo, ki je seznanjena z njenimi posebnostmi, in prilagojeno učenje uporabe nadomestne komunikacije.

Preden sem se začela dnevno srečevati z Emo, sem jo poznala le na videz. Iz najbolj oddaljenega obdobja se spominjam, kako je skušala na različnih področjih uveljavljati svojo voljo, nikogar ni želela prijeti za roko in vedno je hodila sama pred drugimi. Sklonjena zelo naprej in hitro. Včasih sem pomislila, kako gre dekletu dobro, ker pri takšnem načinu hoje ne pade.

Med hojo je eno roko največkrat držala v nekoliko nenavadnem položaju. Palec je tiščala v preostalo dlan. Pozneje sem zvedela, da je med palcem in ostalo dlanjo stiskala najrazličnejše predmete različnih velikosti.

KORAKI, KI SO PRIPOMOGLI K RAZVOJU KOMUNIKACIJE S POMOČJO SLIČIC

Drobni predmeti

Prvo leto najinega poznanstva sva se z Emo srečevali le pri zajtrkih in kosilih. Pouk je imela pri kolegicah v sosednji učilnici. Povedali sta, naj ji ne dovolimo uničevanja predmetov z namenom pridobitve drobnih delčkov, ki jih stiska med palcem in dlanjo. Ko sem Emo spoznavala, sem mislila, da ji to nudi občutek varnosti.

Tudi mama nas je prosila, naj hčerki ne dovolimo uničevanja predmetov. V rokah naj nosi le tiste, ki jih prinese s seboj.

Predmeti, ki jih je prinašala, so bili različni: kocke različnih velikosti in barv, gumbi, koščki blaga, perlice, majhni kamni ...

S kolegicami smo kmalu ugotovile, da Emo ti predmeti motijo, saj je bila vseskozi na preži, kje bi lahko pobrala, odtrgala ali izpulila določen delček predmeta. V dogovoru z mamo in drugimi zaposlenimi smo poskusile na način, ko smo predmet, ki ga je prinesla od doma, pospravili v majhno škatlico in jo dali v omaro. Pri odhodu domov je to zopet odnesla s seboj. Opazile smo, da je začela zelo pozorno opazovati okolico. Prej je bila vseskozi zatopljena v tičanje predmeta v roki, sedaj, ko ga ni več imela, je začela intenzivno opazovati stvari okoli sebe. Včasih je še skušala odtrgati kakšen delček določenega predmeta, vendar smo bile s kolegicami dosledne pri vztrajanju, naj ničesar ne uničuje. Kmalu je pri določenih osebah prenehala s tem.

Asistentka je enkrat opazila, kako je Ema po prihodu od doma samostojno pospravila droben predmet v svoj nahrbtnik. Od takrat naprej smo jo usmerjali, da je vse predmete, ki jih je prinašala s seboj, pospravljala tja. V času zajtrkov in kosil po enem letu ni imela več potrebe po stiskanju predmetov v roki. Občutek varnosti ji je nudilo, da so bili njeni predmeti varno spravljani v nahrbtniku, ki je bil vedno v garderobi na stalnem mestu. V začetku je vsakič, ko je šla mimo, preverjala, če so predmeti tam. Vedno so bili in mirno se je vračala v učilnico. Preverjanja je bilo vedno manj in ob koncu šolskega leta je to opustila. Predmete je iz nahrbtnika jemala ob odhodu domov.

Zadnje dve šolski leti pa sem se z Emo srečevala tudi pri pouku, saj je postala naša učenka. Spravljala sem se, kako se odzvati prvi šolski dan ob njenem prihodu v drugo učilnico. Videli smo, kako dobro vpliva na njo, če v roki nima nobenih predmetov. Ne glede na naša razmišljanja in načrtovanja se je dekle odločilo popolnoma samo.

Ko smo odhajali v zanjo novo učilnico, je s seboj vzela nahrbtnik in ga obesila v drugi garderobi ter brez kakršnega koli predmeta vstopila v učilnico. Med poukom nisem opazila, da bi kaj pogrešala. Kadar je pri zaposlitvah uporabljala roki, ni bilo posebnosti. V delu pouka, ki je namenjen pretežno komunikaciji, pa je bilo dekle težje pritegniti k sodelovanju.

Dokler smo se z Emo srečevale stalne zaposlene, ni imela več potrebe po posestvu predmetov. Neka dne me je nadomeščala kolegica. Nisem ji opisovala teh posebnosti, saj Ema ni več kazala težnje po predmetih. Naslednji dan pa je mati prinesla v šolo droben kovinski delček, ki ga je hči prinesla iz šole. To se je ponovilo, ko me je kolegica zopet nadomeščala.

Po dvakratni ponovitvi takšnega vedenja sem kolegici, ki me je občasno nadomeščala, podrobno opisala posebnosti glede posestva predmetov in obe sva komaj čakali na naslednje nadomeščanje. Takrat Ema ni odnesla domov nobenega predmeta iz učilnice. S to izkušnjo sedaj seznanimo vsakega zaposlenega, ki na novo pride k nam.

Težave smo se lotili tudi nekoliko širše. Sestali smo se na sestanku in se s kolegicami, ki imajo Emo v individualnih obravnavah, dogovorile, naj tudi pri njih pušča predmete na svojih mestih. Poročale so, kako zakoreninjeno je to Emino vedenje. Pozneje so povedale, da se je vztrajanje pri timsko dogovorjenih sklepih obrestovalo, saj so se Emini protesti kmalu umirili.

Ema je potrebovala naša jasna navodila. Da ali ne. S predmeti ali brez. Z uničevanjem stvari, da pride do zelenega, ali biti brez. Ko je videla, kako enotni in dosledni smo v svojih ravnanjih in pričakovanjih, se ji je odprl drug svet. Namesto neprestane preže, kje in kako bi prišla do določenega predmeta, je začela opazovati druge stvari, poslušati naše glasove in se učiti novih stvari. Dala nam je zeleno luč, da ji skušamo približati nove vsebine. Ni imela več potrebe po stalnem preskušanju kje, kdaj in pri komu ji bo uspelo priti do določenega predmeta.

Ko sem videla njen odziv, se mi je pojavila vzporednica z drugimi navadami ali razvadami, ki jih imamo ljudje. Nekdo lažje preneha kaditi, kot da bi kajenje omejil in pokadil le nekaj cigaret na dan. Drugemu je lažje prenehati jesti čokolado, kot da bi jo pojedel le malo ...

Po treh letih srečevanja z Emo vidim, da je bila to prava pot. Predmete v učilnici pušča pri miru, če ji vsak, ki pride na novo k nam, da vedeti, da je seznanjen z njenimi posebnostmi.

Držati se za roko

Nekoliko pozneje kot z uničevanjem in lastništvom predmetov, smo se začele ukvarjati z Eminim načinom hoje. Dnevno odhajamo v naravo in nepredstavljivo je bilo, kako odhajati tja, če želi Ema hoditi sama, brez opore.

Če je hodila sama, je bila v hoji negotova, saj jo je zmotila vsaka neravnina, včasih tudi kamen na poti. Na svoji poklicni poti sem spoznala, da je eno od mnogih pomembnih osnovnih učenj naučiti učenca, da so nam pripravljeni dati roko oz. nas prijeti za roko, ko je to potrebno. Izkušnje za takšno razmišljanje so različne in večkrat povezane tudi z varnostjo. Posamezni učenci imajo z držanjem za roke težave in poiskati je potrebno pot, kako jih tega naučiti. Z upoštevanjem ustreznega sosledja majhnih korakov, postopnostjo, vztrajnostjo, doslednostjo in uporabo različnih, posamezniku primernih pripomočkov se veliko učencev pozitivno odzove na takšna učenja. Ko se naučijo tega, se jim velikokrat odpre novo poglavje v življenju, saj smo potem tisti, ki se srečujemo z njimi, veliko bolj pogumni v raziskovanju sveta in to jim nudi nove kvalitete življenja.

Pri Emi smo razmišljale, kje in kako začeti. Ali v znanem okolju, kjer ima že usvojeno rutino in sprememba le-te lahko pomeni težave pri učenju nove, ali v novem okolju, ki naj bi bilo zanjo kot nepopisan list? Odločile smo se za učenje v novem okolju. V začetku smo prehodili le kratke razdalje. Ker smo se v naravo odpravljali vsak dan, je hitro usvojila novo rutino, da je vedno držala nekoga pod roko. Na takšen način je začela spoznavati bližnje in tudi nekoliko bolj oddaljene kraje.

Samostojno izvajanje opravil, ki jih zmore

Tudi pri vsakdanjih opravilih smo opazile, da se jim izmakne, če je le mogoče: oblačenje, sezuvanje, obuvanje, odvezovanje vezalk, umivanje rok. Vztrajale smo, naj to opravlja sama, če so le dani pogoji za to (oblačila, ki jih je lahko samostojno oblekla, slekla ...). Zopet je bilo pomembno vsakemu, ki je prišel k nam, posredovati, kaj zmore narediti samostojno in česa ne. Kajti takoj, ko ji je kdo ponudil pomoč, je prenehala s samostojnostjo.

UČENJE KOMUNIKACIJE S POMOČJO SLIČIC

Uporaba sličic za komunikacijo

Pred prihodom k nam je dekle uporabljalo komunikacijsko knjigo s sličicami pri komunikaciji z logopedinjo. Pri obrokih ji je Ema s sličicami izražala, kaj bi jedla, na logopedskih obravnavah sta sledili njenemu programu.

Uporaba sličic za komunikacijo med obroki in pri pouku

Ko je Ema prišla v našo sredino, smo pri obrokih

nadaljevali komunikacijo s sličicami. Z materjo sta tedaj začeli dnevno prinašati komunikacijsko knjigo in jo dnevno odnašali domov. Pri izražanju, kaj bi rada jedla, je bila spretna. Brez težav je prikazovala to, če je le imela ustrezne sličice. Če jih ni bilo na razpolago, je poiskala tisto, ki se ji je zdela najbolj ustrezna. To smo nadgradili in pred vsakim obrokom si je že pred vstopom v učilnico ogledala jedilnik v slikah.

Tudi pri pouku smo jo učili uporabe komunikacijske knjige. Brez večjih težav je s sličicami pokazala, kaj vidi: To je žoga, To je avto, To je mama, To je ati, To je brat, To je Luka, To je zvonček, To so grablje ...

Mama je opazila, da je dekle pri takšni komunikaciji zelo uspešno in želela je, naj ji v komunikacijsko knjigo dodajamo več najrazličnejših sličic. Zaposleni smo bili enotni, naj se učenje počasi in sistematično nadgrajuje. Uskladili smo se in se med drugimi odločili tudi za vnos dveh sličic, ki sta predstavljali glagola »jesti« in »piti«. Emo smo želeli naučiti izražanja želja na način: Rada bi **je-dla** krompir in meso, Rada bi **pila** čaj ...

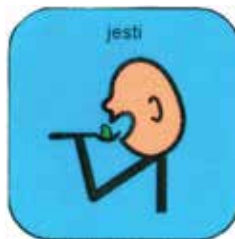
Pri uporabi teh glagolov sem videla, kako težko je nekomu razložiti razliko med »jesti« in »piti«. Dokler je bilo potrebno pokazati sličice le v povezavi s hrano ali le v povezavi s pijačo, ni bilo težav. Težave so bile, ko smo želeli, naj samostojno v komunikacijski knjigi pravilno izbere in nam pokaže ustrezne sličice.

Poskusila sem na način, da sem ji na sličici za »jesti« z rdečim flomastrom označila žlico, na tisti za »piti« pa lonček. Kljub vztrajnosti in doslednosti se dekle po dveh mesecih ni zmoglo pravilno odločiti, kaj bi pri obroku jedlo in kaj pilo.

Opazila pa sem, da je začela pozorno spremljati dogajanje okoli sebe, in tudi če sem jaz prelistala njeno komunikacijsko knjigo, je natančno opazovala, kaj delam.

Rešitev, ki je bila pri ločevanju teh dveh glagolov prava, je prišla naključno. Emo smo poleg mnogih stvari želeli naučiti tudi pospravljanja čevljev na ustrezno mesto. Ni ji šlo. Čevlji so večkrat ležali naokoli. Pomislila sem, da ji moramo točno določiti prostor, kamor naj jih pospravlja. V garderobi smo ji namestili predpražnik in od nje pričakovali, da bo čevlje pospravljala na predpražnik. Hitro je usvojila to. Predpražnik ji je služil kot slikovna podpora. Ko sem videla, kako hitro je potem usvojila pospravljanje čevljev, se mi je pojavila ideja glede glagolov jesti in piti. Dekle potrebuje še dodatno slikovno podporo in ne le vsebino, ki jo prikazuje sličica.

Prilagodila sem ji sličice, ki jih je uporabljala pri kosilu. Ozadje simbola za »jesti« sem modro obarvala. Vsaki sličici za hrano pri kosilu smo nalepili modro piko. Pri obroku smo ji potem razlagali in kazali modro ozadje in modro piko.

Modro obarvan simbol

Simbol hrane z modro piko

Ozadje simbola za »piti« sem obarvala rdeče. Na sličice vsake pijače, ki jih je pila pri kosilu, smo nalepili rdeče pike. Razlagali smo ji in kazali rdeče ozadje in rdečo piko.

Rdeče obarvan simbol

Simbol pijače z rdečo piko

Vse sličice za »jesti« in »piti« ter hrano in pijačo, ki jih je uporabljala pri zajtrku in malici, smo pustili nespremenjene.

Simbol za jesti

Simbol za piti

Prvi mesec ni bilo opaziti razlike v njenem izražanju. Obnašala se je, kot da ji je vseeno, katere sličice uporabi. Vztrajno smo jo popravljale tako pri dopolnjenih kot pri osnovnih sličicah. Po treh mesecih smo opazile, da je začela pravilno uporabljati osnovne in dopolnjene sličice. Bile smo pozorne, če je to naključno ali če si zapomni mesto v komunikacijski knjigi ... Sistematično smo ji spreminjale mesto sličic. Ni bilo naključno, dekle je začelo smiselno uporabljati sličice za »jesti« in »piti«. Dopolnjene in osnovne.

Zopet se je izkazalo, kako se vsak učenec uči na svoj način in da do določenega učenja lahko pride le, če se izhaja iz njegovega načina razmišljanja. Določena metoda je pri posameznikih lahko osnova učenja, potem pa jo je potrebno prilagoditi načinu razmišljanja učenca.

POT DO EMINE DRUGAČNE KOMUNIKACIJE Z MAMO

Nerazumevanje vprašanj

Na sestanku se pogovarjamo o Eminem načrtnem učenju komunikacije. Mama bi želela veliko napredkov v kratkem času. Logopedinja razlaga, da dekle ne razume, kaj pri obravnavi želimo od nje. Pove, da ji na osnovna vprašanja odgovarja nesmiselno. Meni se ob poslušanju ustvari primerjava s komunikacijo v tujem jeziku. Če bi nekdo želel od mene odgovor na vprašanje v jeziku, ki ga ne razumem, bi bila tiho ali pa bi začela govoriti v maternem jeziku. Kaj pa bi naredila, če bi mi bila ponujena možnost odgovora s pomočjo sličic na vprašanje, ki ga ne razumem? Spomnim se treh možnosti. Ne bi se odzvala, odšla bi ali pa bi pokazala eno od sličic z upanjem, da bo primerna in me potem ne bodo več spraševali.

Mogoče Ema razmišlja podobno. Ne razume vprašanja, in ker sogovornik pričakuje odgovor, pokaže neko sličico z upanjem, da bo v redu in jo bodo potem pustili pri miru.

To je bilo bistveno. Ema ne razume, kaj jo sprašujemo. Vsak jo vpraša na svoj način. Namesto enega vprašanja, npr. Kaj si jedla za kosilo?, lahko pomen-sko isto vprašanje različnih ljudi v različnih prostorih dojame kot več različnih vprašanj. Nima možnosti preveriti, če je pravilno slišala. Ko vprašanje izgovorimo, ga že ni več ...

Potrebuje slikovno podporo vprašanja. Ko se vprašanje izgovori in izzveni, slikovna podpora še vedno ostane. Enaka slikovna podpora vprašanja pri različnih ljudeh in v različnih prostorih.

Odločila sem se za natančno oblikovanje slikovnih vprašanj. V dogovoru z razredniki jih sedaj oblikujeta logopedinja in jih po potrebi ponudita tudi drugim učencem, če jih potrebujejo.

Do sedaj je nastalo že več osnovnih slikovnih vprašanj (Kako ti je ime?, Kaj si jedla za kosilo?, Kaj si jedla za zajtrk?, Kje si bila na sprehodu?, Kakšno vreme je danes?, Kateri dan je danes?, Kako se počutiš?, Kdo bo prvi?, Kaj slišim?, Kaj je to?, Kdo je to?, Katera žival je to?). Razširile so se tudi k drugim učiteljem in v druge učilnice.

Vedno znova spoznavam, da je ljudem pogosto težko razmišljati na tako enostaven in preprost način.

Kje si bila na sprehodu?

Mama je izražala željo, da bi se s hčerko čim več pogovarjala s pomočjo sličic. Želela se je pogovarjati o različnih vsebinah. Dogovorili smo se, da jo bo dnevno spraševala, kje smo bili na sprehodu. Takšno preprosto vprašanje je zahtevalo razdelitev naloge na manjše delčke.

1) Kako bo Ema vedela, do kod oz. kam smo šli na sprehod?

Potrebuje pripomoček, ki ji bo jasno pokazal, do kod smo šli na sprehod. Spomnila sem se pripomočka, ki sem ga pred leti izdelala za dečka z avtizmom, ki ima strahove pred nepoznanimi prostori. Slikovni pripomoček mu je jasno pokazal, do kod gremo na sprehod.

Emi smo izdelali podoben pripomoček, vendar z drugačnim namenom.

Dogovorili smo se za posamezne točke sprehoda: do mostu, do psa, do ribnika, do ribnika z ribo, do koč, do potoka, do cerkve, do lga, do travnika. Skupaj z logopedinjo smo oblikovali sličice za te točke.

Simboli za končne točke sprehoda

2) Kako bomo Emi lahko pokazali do kod smo šli na sprehod?

Tako kot dečku z avtizmom smo tudi Emi izdelali posebno »zapestnico«, na katero smo ji na končni točki sprehoda prilepili ustrezen simbol.

Simboli za končne točke sprehoda

Zapestnici za sprehod in končna točka sprehoda

3) Kako bo Ema mami pokazala, kje je bila na sprehodu?

Enake sličice točk sprehoda smo izdelali tudi v večji velikosti in jih dodali v komunikacijsko knjigo pod kategorijo »sprehod«. S pomočjo komunikacijske knjige naj bi Ema mami potem pokazala, kje je bila na sprehodu.

4) Slikovno oblikovano vprašanje

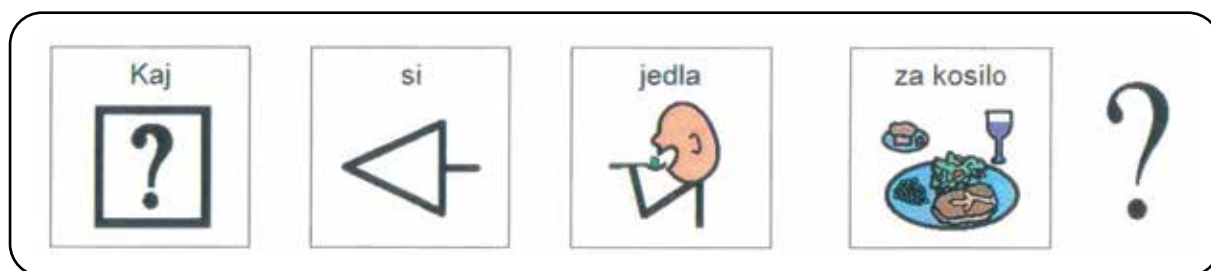

Slikovna vprašalnica za sprehod

Kaj si jedla za kosilo?

Dogovorili smo se, da Emo sprašujemo, kaj je jedla za kosilo. To naj bi delala mama takoj po kosilu, preden odideta domov. Ko bi Ema začela ustrezno odgovarjati na to vprašanje, bi jo še razredničarki začeli spraševati, kaj je jedla za zajtrk. To bi jo povprašali takoj zjutraj, ko bi prišla v učilnico.

Termin kosilo je nekaterim našim učencem težko razumeti. Tudi če vidijo sličico tega, ne vedo, kaj pomeni. Zato smo se za Emo dogovorili, da ima med kosilom na komunikacijski knjigi vedno prisotno sličico kosila, med zajtrkom pa sličico zajtrka.

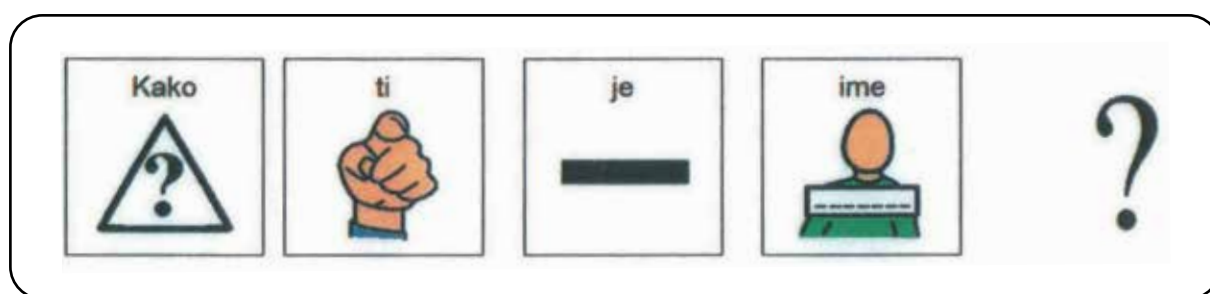
Slikovna vprašalnica za kosilo

Kako ti je ime?

V učilnico smo dobili obiskovalce, ki so si ogledovali center in učence povprašali po imenih. Tisti, ki se verbalno izražajo, so predstavili sebe in sošolce. Ob tem dogodku se je zopet izkazalo, da moramo tudi za učence, ki uporabljajo nadomestno in podporno komunikacijo, najti način, da jih naučimo, kako se predstaviti. Sami in samostojno.

Večkrat vadimo to, vendar nekateri učenci tega ne zmorejo. V ta namen smo oblikovali še slikovno vprašanje »Kako ti je ime?«.

Z Emo sva vadili tako, da sem ji hkrati pokazala slikovno podporo vprašanja in le-to spremljala z verbalnim vprašanjem. Kmalu se mi je na takšen način zmogla samostojno predstaviti. Ob koncu šolskega leta se predstavi le ob verbalnem vprašanju s sestavljenim slikovnim odgovorom: Moje ime je + fotografija in napis imena.

Slikovna vprašalnica za predstavitev samega sebe

Osnove za prikazane sličice so bile narejene s pomočjo programa Boardmaker. Dopolnitve z rdečimi in modrimi pikami so bile izdelane ročno.

RAZMIŠLJANJA

Večkrat se v pedagoški praksi srečujemo z učenci, ki potrebujejo zelo drugačen način učenja. V takšnih primerih je učinkovito učenje po majhnih korakih. Ne tako majhnih, kot se zdi drugim, temveč tako majhnih, da z njimi uspemo doseči razumevanje teh učencev. Ko pri učencu naletimo na nerazumevanje, je potrebno vsebino učenja razdrobiti še na manjše dele. Ljudje redko in težko razmišljamo na tako preprost način in večini je mnogokrat težko poiskati tako majhne korake.

ZAKLJUČEK

Zaključek pišem več kot štiri leta po tem, ko je nastal članek. Ema je v teh dodatnih treh letih napredovala na različnih področjih življenja. Za osnovno komunikacijo uporablja komunikator, komunikacijsko knjigo ima za primer, če komunikator odpove. Komunikator ureja mama. Ema se zmore sedaj predstaviti brez slikovnih podpor, odgovoriti na verbalno zastavljena vprašanja, ki jih je prej spoznavala s slikovnimi podporami. Za

komunikacijo potrebuje vedno več novih vsebin v komunikatorju, saj jo na ta način usmerjamo tudi na opazovanje sveta okoli sebe. Z mnogo pripravljenosti za sodelovanje, vaje in vztrajnosti v šolskem in domačem okolju napreduje na vseh področjih življenja. Še vedno ji je izziv posestvo najrazličnejših drobnih predmetov, ko začuti, da je možnost za to. V učilnici med zaposlenimi, ki poznamo njene »majhne skrivnosti«, ne čuti potrebe po tem. Ko se sreča z ljudmi, ki tega ne vedo, vedno znova preverja, ali tudi drugi poznajo njeno »skrivnost«. Da je to zanjo prava pot, vemo, ker dekle še vedno napreduje in z veseljem prihaja v šolo. Povratno informacijo dobimo, ko Ema po vsakih počitnicah ali drugi odsotnosti z veseljem pride nazaj in nam pokaže, da nas je vesela.

LITERATURA

Frost, L., Bondy, A. (2006): *PECS: The Picture Exchange communication System Training Manual*. 2nd ed. Prirejen prevod priročnika. Maribor: Center za avtizem.
Jelenc, D. (1998): *Osnovna vedenja o komunikaciji*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
Korošec, B. (2013): Nadomestna in dopolnilna komunikacija – 2. del. *Komunikacija: bilten Društva logopedov Slovenije*. Maribor: Društvo logopedov Slovenije; 2 (2): 38–41.